

Ez dago gizonaz etsitzerik

Kritikaren inguruan, Mitxelenaren eskutik

Anjel Lertxundi

Mahaiaren inguruan eseri orduko, bat etorri ginen epaimahaiko guztiok: 1978ko Irun Hiria sarira aurkeztu ziren bospasei nobelen artean, *Abuztuaren 15eko bazkalondoa* izenburua zeramana zen onena. Bost minutu, eta lana bukatuta. Plika irekitzea eta akta sinatzea falta zitzaigun. Hala uste genuen, behintzat. Baina Koldo Mitxelenak liburuko hainbat gorabeherari buruzko tertulia piztu zuen. Kontakizunaren nondik norakoak, nobelaren ezaugarriak, narrazioak egiten dituen joan-etorriak denboran atzera eta jauzion albainulana. Gero, bertan egiten diren gerra garaiko erreferentziak izan zituen hizpide. Autoreari buruzko kabalak ere egin zituen, baina liburuan irakurritakoaren arabera ziren guztiak. Eta bere jardunaren harian, galderak egiten zizkigun, gure iritzia kontrastatu nahi zuen. Egilearen plika irekitakoan, ni bainintzen Joxe Austin Arrieta ezagutzen nuen epaimahaiko bakarra elkarrekin ikasiak ginelako Donostiako apaiztegian, egileari buruzko galderak egin zizkidan, eta kabalak ere egiten hasi zen Joxe Austinek ba ote zuen zerikusirik Koldok gerra garaian ezagutu zuen Arrieta batekin, nobelan agertzen zen pertsonaia bat Alde Zaharreko halako baten isla ote zen, eta halako aieruak...

Beste generoetako saria (olerkia eta antzerkia, oker ez banago) nori eman eztabaidan ibili ziren epaimahaietako kideek baino beranduago bukatu genuen guk gure jarduna. Inoizko literatura kritikako klase ederrena gozatu izana gordetzen dut memorian. Gozatu nuen gehiagotan ere Koldo Mitxelenarekin mahaikide izateko zoria bai Irun Hiriaren beste hainbat ediziotan, baita Eusko Jaurlaritzak bere hastapenetan antolatu zituen sarietan ere. Bilera guztietan ikasi nuen (egokie-

Rigor y estilo en las críticas de Mitxelena

He tenido la fortuna de compartir con Koldo Mitxelena ser jurado de varios premios literarios. Conservo en la memoria las apasionadas lecciones de crítica literaria que nos impartía, sin él pretenderlo, en aquellas ocasiones. En todas ellas aprendí de su rigor.

Aquellas exposiciones orales eran, al fin y al cabo, la aplicación práctica de su quehacer de crítico fílmico y literario, del que tanto aprendíamos y gozábamos en la revista *Egan*. El procedimiento crítico de Mitxelena se basaba en dos pilares: la obra y el contexto. En primer lugar partía, como debería ser preceptivo, de una lectura o visión concienzuda de la obra (se adentraba en ella, tomando apuntes, haciendo anotaciones aquí y allá) y después la relacionaba con su contexto social, estético. Siempre en este orden; el segundo paso estaba siempre en función del primero, procedimiento tan alejado del que la crítica actual más al uso practica.

Mitxelena enmarca desde el inicio de la crítica el tema del libro o de la película, y apunta

rak eskaintzen zuena baino gutxiago, seguru asko) errenteriarren zorrotasunetik.

Ordurako ezagutzen nuen, *Eganen* irakurrita, Mitxelenaren hainbat liburu iruzkin eta zinema kritika, asko ikasia nintzen eta gozatu handia hartua haiek irakurrita. Aipatu epaimahaietan ikusi nuen, ordea, zuzenean eta modu praktikoa askoan, zein zen Mitxelenak jarraitzen zuen prozedura: haren begirada obraren barruan sartzen zen lehendabizi, testu barruko giltzak interpretatzen zituen eta haien bilakabidea aztertzen. Azpimarrak egiten zituen sarietako originaletan, apunteak hartzen zituen originalotan *in margine* eta paper muturretan. Hori zen bere prozeduraren lehen pausoa: obraren ezagutza ahal zuen osoena. Baina ematen zuen bigarren pauso bat ere: obran ikusitakoa bertan ikusten zenaren testuingurura

desde las primeras líneas de sus escritos el tono en el que va a desarrollar sus comentarios. Siempre agudo, no imparte “doctrina” al escritor o al director de cine, los respeta, y cuando señala las deficiencias que percibe (a veces de manera implacable), lo hace provisto de argumentos.

Las críticas de Mitxelena son ejemplares, no solamente por lo expuesto en ellas. La labor crítica que desarrolló en la revista *Egan* —casi a modo de entretenimiento y desahogo entre las tareas más arduas de la Lingüística y la Filología— era sólo parte de una pluralidad temática que consiguió convertirla en una revista cultural de referencia, digna y diversa, y escrita en euskera, en aquel páramo cultural de los oscuros años 60.

A. Lertxundi, K. Mitxelena, I. Sarasola, J. San Martín eta Amatiño. Irun Hiria Literatur sarien XI. lehiaketako epaimahaikideak. 1980.

ekartzen zuen, obra artistikoa obra hori gauzatu zen garaiarekin eta garaiko joera estetikoekin alderatzeko. Lehendabizi, obra bera. Ondoren, obrak bere testuinguru estetiko eta sozialarekin zeukan lotura edo haustura.

Obra eta testuingurua: Mitxelenaren liburu eta zinema kritika guztietan agertzen dira, alde edo moldez, bi pausoak. Baina bigarrena lehendabizikoaren ondoren dator, eta lehendabizikoaren zerbitzura dago. Testuinguruaren ezagutzak lagundu egiten du, makulu bat da, osagarria. Eta arrisku handi bat du: testuinguruari buruzko gure aurreiritziek obraren irakurketa bihurritu dezakete. Obra baten giltzak obraren beraren baitan daude. Ez dago beste misteriorik, kontu jakinak dira. Edo hala behar lukete behintzat: gaur nagusi den kritikagintzak baluke zer ikasirik... ikasteko premia aitortzeko apaltasunik balu.

Baina Mitxelenaren kritikak ez dira horregatik (soilik) ereduagarriak. Hizkuntzalaria zen bera, sona handikoa, ez zegoen lan faltan, aitzitik baikik. Dibertimendu edo atsedean gisa hartzen omen zuen kritikak idazteko zeregina, hala aitortzen zion hartaz galdetzen zionari. Bazegoen, ordea, beste arrazoi bat: xera berezia zion *Egan* aldizkariari eta etengabeko lana egin zuen hura sortzen lehendabizi, hobetzen gero, ugaritzen eta koloreztatzen azkenik kultur gaien abaniko ahalik zabalarenekin. Adibidez, zinemaren edo artearen inguruko ekarpenekin. Begi-ninian zuen euskarazko kultur aldizkari duin bat lortzea, eta denon bistara dago zer nolako etekina ateratzen zion *Egani* garai ilun haietan —ez Mitxelenak bakarrik, egia—, baina Mitxelena gabe ezin.

Hizkuntzalari handiak kritikagintzaren zeregin ustez apalari ekiten zionean, ez zuen pulpitutik hitz egiten, ezta bere mailako jendearentzat ere (ez naiz ari, jakina, hizkuntzalaritzarekin zerikusia zuten liburuen iruzkinei buruz). Errespetua zion idazle ofizioari, errespetua zinema-zuzendarien lanari ere, eta Mitxelena ez zen haien gainetik jartzen, ez zuen dotrinatzen, akatsak seinalatzen zituenean argumentuekin izaten zen. Beti. Zorrotza zen, eta alditan gupidagabea ere bai, baina egilearen akatsak eta jarrera desbideratuak handikeriak eraginak zirenean.

Liburuen edo filmen gaia hasiera-hasieratik hesitzeko maisutasuna erakusten du Mitxelenak eta kritikak izango duen tonua markatzen. Aski izango dira hiru adibide.

Honela hasten du Villasanteren *Historia de la literatura vasca* liburuaren erreseina: “Hemen duzu, irakurle, zuk eta nik eta beste askok aspaldian nahi eta behar genuen liburua: hemen arkituko dituzu, bestetara jo gabe, euskal idazle eta euskal obren gainean behar zenituen berri ugari eta zehatzak”. Laburbildu du esango duenaren mamia, piztu du irakurlearen arreta.

Aurreiritziak baldin baditu obra bat juzkatzeko orduan, erreparorik gabe aitortzen ditu, hala nola Ingmar Bergmanen *Zazpigarren seilua* filmaz ari denean. Hasieratik abisatzen digu: “Lotsatzen banau ere, aitortu beharrean naiz ia arrastaka eraman nindutela Ingmar Bergmanen ‘El séptimo sello’ ikustera, baina zorionez eraman ninduten, arrastaka bada ere”.

Hona Roselliniren *Il generale Della Rovere* filmaren kritikaren hasiera ere: “Hiru pekatari ezagun ikusten ditugu hobe bidean film mingots bezain pizkarri honetan. Hona, beraz, dakarkigun ikasbidea: ez dago gizonaz etsitzerik, zein ere galdua dirudien hondamendian barrena”. Irakurleak badaki, filma ikusi ez badu ere, zein den pelikularen mamia, zertaz jardungo zaion Mitxelena. Jardun hori testu literario moduan antolatua dago, batez ere zinema kritiketan: esaten duenak bezala dute garrantzia esateko moduak eta esandakoaren egituraketak. Eta irakurleak beti topatzen ditu sorpresak Mitxelenaren kritiketan, adibidez deskubritzen duenean zeintzuk diren aipatu Roselliniren filmaren kritikako hiru bekatari ezagunak: pelikulako protagonista (Della Rovere), jeneralarena egiten duen aktore nagusia (Vittorio de Sica) eta zuzendaria (Roberto Rosellini). Della Rovere bere ibilbide militarrean, eta Vittorio de Sica zein Rosellini aipatu filmaren aurreko lan artistikoetan norabiderik gabe eta baldar ibiliak ziren. Mitxelenak “ez dago gizonaz etsitzerik” esaldiarekin erredimitzen ditu hiru bekatariak, erredimitzen gaitu.